

Структурно-словотворчі особливості англійських топонімів

Роботу виконано на кафедрі іноземних мов природничо-математичних спеціальностей ВНУ ім. Лесі Українки

У статті охарактеризовано топоніми як факти мови, які закріплені територіально, що є джерелом історії народу, його мови. Окреслено проблеми системності топонімії, компонентного аналізу топонімів, їхньої форми та змісту. Описано структурні моделі англійських топонімів.

Ключові слова: топонім, системність топонімії, структурні моделі англійських топонімів, компонентний аналіз топонімів, форма топоніма, зміст топоніма.

Орлова С. И. Структурно-словообразовательные особенности английских топонимов. В статье дана характеристика топонимам как фактам языка, которые прикреплены территориально и являются источником истории народа, его языка. Обоснованы проблемы системности топонимии, компонентного анализа топонимов, их формы и содержания. Дано описание структурных моделей английских топонимов.

Ключевые слова: топоним, системность топонимии, структурные модели английских топонимов, компонентный анализ топонимов, форма топонима, содержание топонима.

Orlova S. I. Structural and Word-Formative Peculiarities of English Toponyms. In this article toponyms are facts of the language which are hailed to the particular territory. It was determined that toponyms are the source of people's history and its language. This article deals with the problem of analysis of toponyms according to their components and context. Structural models of ancient English toponyms were described.

Key words: toponym, the problem of toponyms as the system, structural models of ancient English toponyms, analysis of toponyms according to their components, the form of a toponym, the context of a toponym.

Постановка наукової проблеми та її значення. Топоніми – це факти мови, які закріплені територіально і є джерелом вивчення історії народу, його мови. Вони зберігають невживані у живому мовленні слова, форми і навіть звуки, вивчення яких дає можливість зрозуміти розвиток мови.

Головна функція топонімів – виявити серед географічних об'єктів одиниці одного класу без вказівки на їхні ознаки. Отже, номінативна функція переважає над комунікативною. Особливостями топонімії є те, що ця підгрупа лексики має граматичні особливості, а у семантичному аспекті топоніми меншою мірою залежать від свідомості носіїв мови. Певні особливості вираження парадигматичних зв'язків у топонімії роблять географічні назви досить незалежними мовними одиницями.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Спроби виділити певні системні елементи у топонімії неодноразово робилися в лінгвістичній літературі, хоча вони досі не набули системного, узагальненого характеру [6, 8]. Отже, завданнями статті є:

1. Окреслити проблему системності топонімії.
2. Описати структурні моделі давньоанглійських топонімів.
3. Проаналізувати специфіку компонентного аналізу форми та змісту топонімів.

Організаційним елементом будь-якої упорядкованої лінгвістичної сукупності є опозиція. Ю. О. Карпенко виділяє три види опозиції:

- 1) топоніми протиставляються нетопонімам; розвиток топонімії незмінно збільшує кількість її формальних індикаторів;
- 2) топоніми одного класу протиставляються топонімам іншого класу; ця опозиція ґрунтується на різних назвотворчих моделях;
- 3) топоніми одного класу протиставляються один одному і так реалізується індивідуальна опозиція, що є організаційною основою топонімічної системи [4, 11].

В. Н. Топоров трактує бінарні та тринарні топонімічні опозиції як елементарні топонімічні мікросистеми [9, 17]. Справді, такі системні блоки характерні для топонімічного поля. Випадки залежного вживання декількох назв досить поширені в англійській топонімії [9, 26].

Проблемою системності топонімії займався і В. А. Никонов. Він сформулював закон топонімічних рядів [5]. З цього закону випливає ідея типології топонімічних структур, доцільності морфологічної

будови топоніма. На рівні морфології виявляється внутрішня організація топонімії, взаємообумовленість усіх її елементів і, власне, морфологічний аналіз дозволяє говорити про топонімію як про систему.

Спробував переглянути деякі теоретичні положення та певні аспекти вивчення топонімів Г. В. Глинських [2]. У своїй статті він зазначає, що системна організація топонімії – це визначений лінгвістами об'єктивний факт. Дослідник звертає увагу на виділення обширного кола ознак, що дають змогу вводити поняття “система”.

Спільність структурно-словотворчих особливостей топонімів правомірно вважається одним із основних факторів, що формують топонімічну систему.

Г. В. Глинських висуває аргумент, що “закон ряду” В. А. Никонова за своєю суттю стосується не тільки ономастичної лексики. “Виникнення будь-якого слова на перетині різних рядів – це характерна риса ономастологічного процесу як у сфері апелятивної лексики, так і для власних імен” [2, 48]. Але слід зважати, що характер утворення топонімів не є вторинним щодо апелятивної лексики. Це, як і було відзначено, характерна риса ономастологічного процесу взагалі. Топонім – передусім слово, яке підлягає загальнономовним законам словотвору.

На своєрідну “формульність” топонімії, як на її найбільш характерну рису, вказував Б. А. Серебренников [7]. Саме на рівні структури топоніма утворюються міжтопонімічні зв'язки, які дають змогу говорити про певну топонімічну систему. Якщо розглядати деякі системні характеристики топонімії, слід мати на увазі структурно-словотворчі ознаки. Хоча ці ознаки є загальним системним фактором для апелятивної лексики і власних назв, вони набувають суттєвого значення в топонімії через значний елемент формалізації в цій лексичній підгрупі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Характерною рисою топонімічної структури є наявність двох функціональних елементів: родового терміна або індикатора відповідного класу природних об'єктів і атрибутивної частини синтагми. У процесі номінації визначається, до якого класу географічних об'єктів належить об'єкт називання, і додається одна з його суттєвих характеристик. Наприклад, серед термінів ландшафту найбільшу групу становлять одиниці, які позначають низинні, болотисті ділянки місцевості: *Heath* – пустир, болотиста місцевість, поросла вересом чи низкорослим чагарником; *marsh* – низька болотиста місцевість, болото, трясовина, драгва, болотистий ґрунт; *mere* – болото; *moss* – торф'яне болото, *gond* – болотисті, зарослі очеретом ділянки.

У топонімії словотворча структура відіграє важливу роль, яка зростає упродовж еволюції. Якщо на ранній стадії розвитку топонімічної системи семантику топонімів усвідомлюють носії мови, то з плином часу багато топонімів починають сприйматися як комплекси звуків. Вони стають “знаками другого порядку”, у яких усвідомлюється морфологічна подільність на два елементи, одним з яких є індикатор класу географічного об'єкта, а іншим – диференціатор об'єкта в межах класу. Прикладом таких одиниць є слова: *borough* – місто – *Woodborough*, *Flookborough*; *house* – дім – *Woodhouse*, *Summerhouse*, *path* – дорога – *Dupath*, *Begpath*; *bank* – берег (річки, озера), мілина – *Firbank*, *Ninebanks*; *brook* – струмок – *Sedgebrook*, *Withbrook*; *sand* – піски, – *chicksands*, *Cockersand* та інші.

У процесі еволюції географічні назви, що спочатку функціонували як описові конструкції, перетворилися в морфологічно цілісні структури, де можна виділити три постійні елементи: основа, сполучний елемент, іфлексія. Етимологічно сполучний елемент є іфлексією попереднього компонента. Тому слід розрізняти три види змін топонімічних моделей: 1) скорочення структури через втрату під час історичного розвитку одного чи двох елементів або розширення рамки структури через приєднання елемента (наприклад, *Woldene*, *Lostoke*); 2) топонімічне стягнення, що передбачає зміну структури топоніма завдяки скороченню однієї з основ у межах рамки цієї структури, яка залишається незруйнованою (наприклад, *Ridelegebroc*); 3) скорочення топонімічної структури внаслідок втрати її рамки; це явище є результатом дії різних топонімічних процесів і спостерігається порівняно рідко (наприклад, *Cornebroke*, *Aldenesawe*).

Варто розглянути доцільність введення в топоніміку понять парадигматики і синтагматики. Цілком правомірно віднести поняття парадигми і до топонімічних назв, більшість яких є композитами або похідними словами. Парадигми словотворчих та семантичних моделей у топонімії безпосередньо відображають міжтопонімічні системні зв'язки, їхній розвиток та розширення. Так, у давньоанглійській топонімії основою для утворення парадигматичного ряду були переважно родові терміни; перший елемент структури рідко дублювався: (*Sussex*) *Steddanhm* *Hohtun* *boxlea*; *Kingesham* *Suztun* *glindelea*; *Mundham* *Silligtune* *Citangaleahge*; *Brakelesham* *Westmestun* *Andredesleage*; *Srymesham* *Wessingatun* *Beccanlea*.

Обмеженість назвотворчих засобів, з одного боку, і розвиток топонімічної системи – з іншого, призвели до того, що топонімічні назви, які утворилися пізніше, можуть утворювати парадигматичні ряди за наявності елемента-диференціатора. Такими елементами є: ham, field, fold, gate): Ashgate Clayland Barnham; Ashlands Clayton Barnfield; Ashleigh Claygate Barnfold; Ashhurst Clay Lane Banrsgate.

Дещо складнішою вважаємо інтерпретацію поняття синтагматики щодо топонімії. Топонімічні відношення реалізуються в сукупності всіх топонімів певної, досить обмеженої території, оскільки територія є топонімічним контекстом, і звідси впливає їхній нелінійний характер.

Синтагматичне оточення – поняття складніше, ніж ситуація, контекст і т. п. Міжтопонімічні відношення – це рівень іншого порядку. Це теоретичне положення не має важливого значення для практичної топоніміки. Однак значний інтерес становить вивчення внутрішньої синтагми складного та складеного топоніма як цільнооформленого, логічно доцільного утворення умовно-розрізнявальних та складених назв.

К. М. Ірисханова виділяє в семантичній структурі топонімів архісему одиничності, диференціальні семи неістотності, локальності та потенціальні семи, які дають додаткову характеристику об'єкта [3, 39–41]. Можливість стилістичного використання топонімів у художній літературі, на думку дослідника, зумовлена близьким зв'язком топоніма з об'єктом і приналежністю його до семантики культурно-історичних рис.

С. В. Перкас [6] аналізує семи на основі опозицій, починаючи із протиставлення власних назв та загальних, що дозволяє йому виділити спільну для них архісему предметності та диференційну сему одиничності, що властива власним назвам: Meadow, Hamlet, West, Petroleum, Export.

Щоб глибоко і всебічно проаналізувати функціонування топонімів у мові, неможливо не звернутися до класифікації, запропонованої топонімістом О. В. Суперанською у монографії “Загальна теорія власної назви”. У популярній книзі “Що таке топоніміка?” вона розглядає, перш за все, їхнє семантичне значення [8] і виділяє так звані топоніми-позначки і топоніми-описи.

О. В. Суперанська описує низку регулярних випадків утворення топонімів та їхнє вживання як соціолінгвістичних засобів навчання школярів іншомовної комунікації. Із слів національної мови загальні слова переходять у клас власних як наслідок переосмислення і перетворення. Тобто назва об'єкта стає позначкою, орієнтиром. Наприклад, йдеться про економіко-географічні терміни, які відображають сільськогосподарську та промислову діяльність населення. Cote – загін для свійських тварин, птиці; хлів; діалектичне – хижа. Flook – двір, тік. Rope – мотузка.

Із топонімів унаслідок переосмислення і перетворення утворюються нові топоніми: Clairmont – Clairmont Trailer Court (Alberta) Fairview – Fairview Subdivision (Alberta).

За формою та змістом вживанням артиклів та прийменників ми можемо визначити, з якої мови запозичено топонім: La Lache, Pe-a-laCross – це французькі назви; Niagara-on-the Lake – англійська назва.

Висновки. Отже, використовуючи компонентний аналіз топонімів, їхню форму і зміст, ми визначили, що топоніми переосмислюються і перетворюються на власні назви. І лише лінгвісти можуть допомогти історикам встановити етимологію назви і характер занять людей, їхні вірування тощо.

Література:

1. Беленькая В. Д. Очерки англоязычной топонимики / В. Д. Беленькая. – М. : Высш. шк., 1977. – 124 с.
2. Глинских Г. В. Топонимическая система и структурно-семантические признаки исходных апеллятивов / Г. В. Глинских // Формирование и развитие топонимии. – Свердловск : [б. и.], 1987. – С. 48–53.
3. Ирисханова К. М. Функционирование топонимов в художественной литературе (английский язык) : дис. ... канд. филол. наук / К. М. Ирисханова. – М. : МГПИИЯ им. М. Горького, 1978. – 186 с.
4. Карпенко Ю. О. Топонимичні варіанти : ономастика / Ю. О. Карпенко. – К., 1966. – 177 с.
5. Никонов В. А. Введение в топонимику / В. А. Никонов. – М. : Высш. шк., 1965. – 179 с.
6. Перкас С. В. Парадигматические и синтагматические аспекты лингвостилистического потенциала топонимов в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук / С. В. Перкас. – М. : МГПИ им. В. И. Ленина, 1980. – 194 с.
7. Серебренников Б. А. О методах изучения топонимических названий / Б. А. Серебренников // Вопр. языкознания, 1959. – № 6. – С. 63–75.
8. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. – М. : [б. в.], 1985. – 124 с.
9. Топоров В. Н. Некоторые соображения в связи с построением теоретической топониматики / В. Н. Топоров. – М. : Высш. шк., 1964. – 236 с.

Статтю подано до редколегії
15.03.2011 р.